FİLOZOFLARIN YAŞAMDAKİ ROLÜ

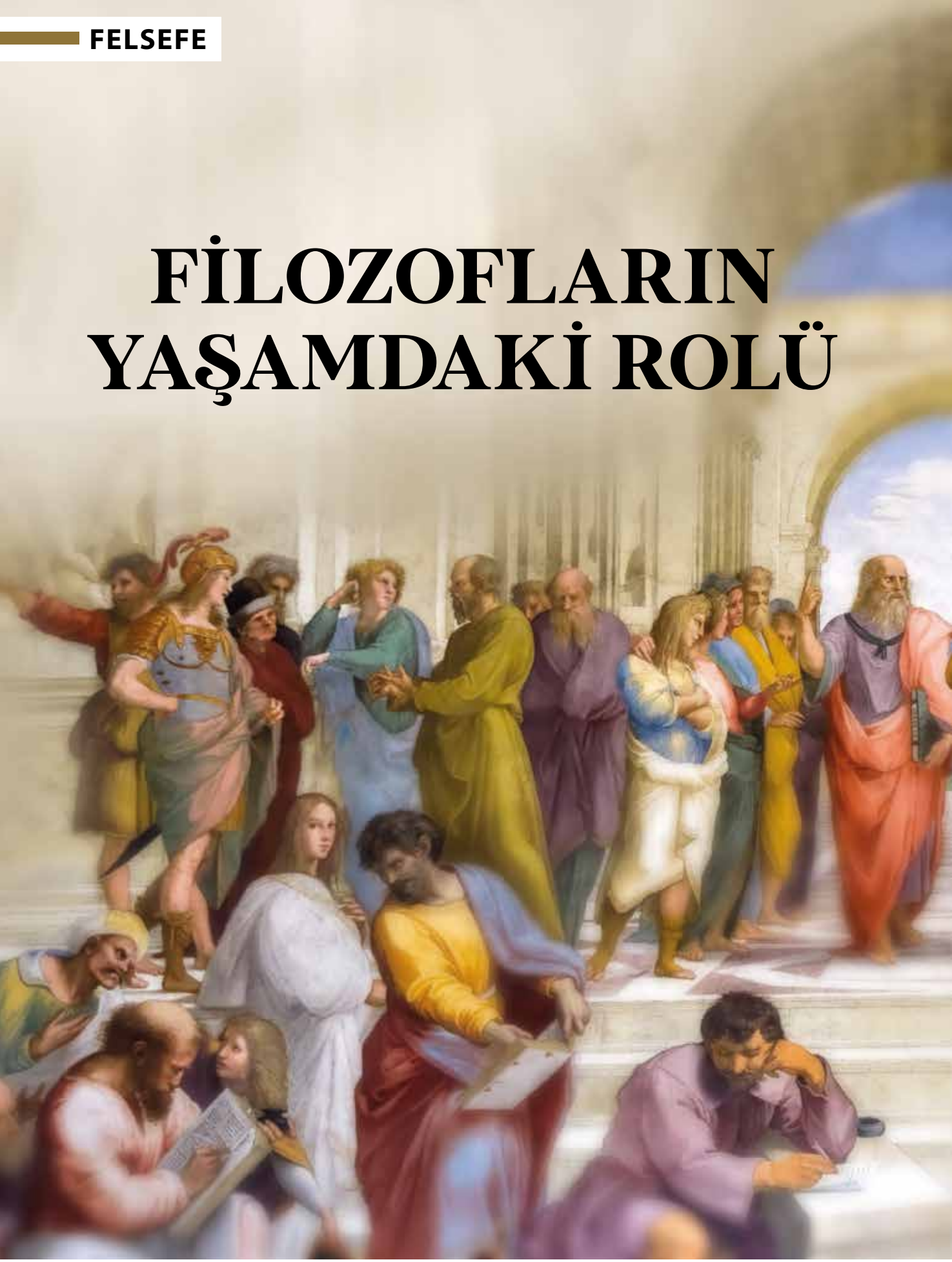

Erdal Yılmaz*

Filozoflar, birçok insana göre, gündelik hayatla doğrudan ilgisi olmayan, ilgisi olsa bile yaşamsal önem taşımayan hususlar üzerinde düşünür ve ürünler verirler. Diğer bir ifadeyle filozoflar olmasa da hayat olduğu gibi akıp gidecektir çünkü onların üretimi olan felsefenin, yaşamın niteliğini artırmada belirgin bir katkısı bulunmadığı düşünülür. Hatta bazıları, filozofların yaşam için çok da gerekli olmayan hususlarda sorular sorarak insanları meşgul ettiklerini ve bu yolla onların "*aklını çeldiklerini*" ileri sürerler.

Öncelikle, filozofların yaşamla doğrudan ilgisinin bulunmadığı ve felsefenin yaşamın niteliğine katkısının olmadığı anlayışının tamamen hatalı olduğunu belirtmek icap eder. Aslında filozofların tek gayesi olduğunu belirtmek gerekir; ki o da gerçekliği açıklamak, onun bilgisine vâkıf olmak ve insana değerli bir yaşam sürmesinde rehberlik etmektir. Diğer bir ifadeyle filozofun amacı hem bu dünya ile hem de özel olarak da insan ile ilgili problemleri düşünsel ve pratik bakımdan çözüme kavuşturmaktır. Çözüm derken, hemen, "*ama felsefe soru sormaktır*" tarzında kısmen yanlış bir kavrayışa dayanan itiraz ileri sürülebilir çünkü onlara göre filozoflar sürekli soru sormak suretiyle felsefe yaparlar. Bu algı da büyük oranda Platon diyaloglarının başkahramanı Sokrates'in felsefe yapma tarzından kaynaklanır. Bu algı yanlış olmamakla birlikte eksiktir çünkü her doğru sorulmuş soru nihayetinde bir cevaba ulaştırır. Belki ulaşılan cevap bir başka filozof için tatmin edici olmayabilir. O da soruyu yeniden ele alarak bir başka cevaba ulaşır. Nihayetinde söz konusu soruya verilen cevaplarla nihai bir sonuca ulaşılmasa da başlangıçtan çok mesafe alınmış olur. Bu mesafenin kendisi bile başlangıç noktasına göre ana soruyu daha geniş bir çerçevede düşünmeyi mümkün kıldığı için bir cevap niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla nihai bir cevap olmasa da her soruya eşlik eden bir cevap söz konusudur.

Felsefeye mesafeli olanların genel tutumu yukarıda ifade ettiğimiz şekildeyken, felsefeye karşı olanların tutumu ise daha agresif olabilmektedir. Filozoflar, sorularla insanların kafasını karıştırmakla ve onları yerleşik kabullerden uzaklaştırmak suretiyle toplumda nifak tohumları ekmekle suçlanırlar. Yine bu yaklaşımdakilere göre filozoflar özellikle gençleri "*yoldan çıkararak*" iktidarların hâkimiyetini ve dinî kabulleri sorgulatacak girişimlere sebep olurlar. Bu hususlaki itirazlar, iki kaynaktan beslenir. İlki, felsefenin zorunlu olarak din karşıtı olduğunu düşünenlerdir. İkincisi ise, adaletsiz yönetimlerden çıkar sağlayan kesimdir. Bu ikinci kesimden gelen itirazlar, kendi çıkarlarını koruma endişesinden kaynaklandığı için üzerinde durmaya gerek yoktur. Birinci ve aslında daha yaygın olan karşı çıkış, filozofları, toplumda kabul gören inanç ve değerlere karşı bir tutum içinde oldukları fikrinden hareketle toplumsal düzeni bozmak ile itham etmektedir. Bu itirazın arka planında felsefenin zorunlu olarak inanca karşı çıktığı düşüncesi yer aldığı için, bu düşüncenin ne ölçüde doğru olduğu üzerinde kısaca durmak icap eder.

Felsefenin bilimden ayrılan kısımları olduğu gibi, inançtan ve dolayısıyla dinden de önemli farklılıkları vardır. En önemli farklılık, felsefi bilginin yatay bir ilişki vasıtasıyla, yani filozofların aklı ve tecrübesi vasıtasıyla elde edilmesi iken, inanca dayalı dinî bilginin hiyerarşik bir ilişki vasıtasıyla, yani Tanrı ile peygamber arasındaki bağ vasıtasıyla edinilmesidir. Dolayısıyla çıkış noktaları birbirinden farklıdır. Peki bu farklılık onları zorunlu

Filozoflar, birçok insana göre, gündelik hayatla doğrudan ilgisi olmayan, ilgisi olsa bile yaşamsal önem taşımayan hususlar üzerinde düşünür ve ürünler verirler. Diğer bir ifadeyle filozoflar olmasa da hayat olduğu gibi akıp gidecektir.

olarak karşı karşıya mı getirir? Bu soruya "*evet*" cevabını vermek, felsefe tarihini yanlışlamak olur. Şüphesiz bazı filozoflar inanç hususunda oldukça olumsuz bir tavır takınırken, bazı filozoflar da inancın felsefe yapmayı derinleştirdiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla felsefenin tabiatı gereği inanca karşı olduğu iddiasını dillendirmek, felsefi bir tutumdan ziyade ideolojik bir yaklaşıma savrulmak olur. Buna karşılık, inanç etrafında oluşan "*dinî*" bilgi için aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir çünkü inanca referansla oluşan "*dinî bilgi*" zamanla hakikat ile olan bağını yitirdiğinde, kolaylıkla çıkarların hizmetine girerek araçsallaşabilmektedir. İnanç her daim bir "şüpheyi" içinde barındırırken, dinî bilgi dogmatik bir hâl alarak içinde şüpheyi barındıran eleştiriye kendisini kapatabilir. Bu da her daim eleştiriye açık olan hatta dinamizmini eleştiriden alan felsefe ile din arasında çatışma hâlini doğurur.

Filozoflara getirilen eleştirilerden bir diğeri de soyut düşünmeleriyle ilgilidir. Filozoflara yönelik bu suçlama, "*soyut*" ve "*somut*" ile kastedilenin ne olduğunun belirlenmesiyle biraz daha vuzuha kavuşur. Genelde soyut ile, kavramsal ve argümantatif düşünme kastedilmektedir. Kavramsal düşünme, spesifik bir var olandan ziyade benzer var olanların genel özelliklerini dikkate alan düşünme tarzıdır çünkü kavram bir özel ad gibi spesifik bir var olanla sınırlı değildir. Somut ile ise, daha ziyade var olanı duyu yetilerimiz vasıtasıyla tanımak, bilmek kastedilir. Örneğin "*insan*" bir kavram olarak aynı niteliğe sahip birçok var olana gönderimde bulunurken, Sokrates yalnızca duyu yetilerimizle işaret edip tanıyabileceğimiz bir var olana gönderimde bulunur. Dolayısıyla kavramsal olan, duyusal olana göre anlama bakımından daha karmaşık görünür. Argümantatif düşünceye gelince; bu düşünme tarzı, öncül ve sonuçlarla mantıksal olarak birbiriyle ilişkilenmiş iddiaları içermektedir. Bir iddianın mantıksal veya gerekli kanıtlarla desteklenmesini sağlar. Bu da yine felsefeyle ilgilenmeyen bir insan için yorucu ve karmaşık görünebilir. Oysa, felsefi düşünmenin kavramsal ve argümantatif yapısı bir sorun teşkil etmez; tam tersine, dünyayı ve veçhelerini anlama ve açıklamada önemli bir rol oynar. Peki, bu nasıl mümkün olur?

Hegel'in de ifade ettiği gibi sıradan insan, çoğu zaman bağlamı ıskalayarak bir şeyi anlar ve açıklar. Oysa felsefenin doğası gereği filozoflar, her bir olayı bağlamı içinde anlar ve açıklar. Peki, bir şeyi bağlamı içinde anlamak neden önemlidir? Bunun önemi, her bir olayı ilişki ağı içinde görmeyi sağlamasından kaynaklanır. Diğer bir ifadeyle, sadece sonuca değil aynı zamanda koşullara ve sürece odaklanmayı gerekli kılar. Bu da o olayı bütünlüklü bir şekilde anlayıp derinlikli olarak analiz etmeyi ve neden-sonuç zincirini doğru görmeyi mümkün kılar. Buna karşılık bir olayı bağlamından koparark anlamak, sadece sonuca odaklanmak demektir; bu da sonuca götüren olaylar zincirini veya koşulları ıskalayarak vuku bulan olayı bütünlüklü bir anlama ve açıklama zemininden yoksun kalmak anlamına gelir. Filozoflar, felsefenin kavramsal ve argümantatif yapısı vasıtasıyla herhangi bir problemi/olayı çözmeye yönelik çabalarında o problemi/olayı ilişkide olduğu bağlamdan ve diğer problemlerden/olaylardan soyutlayarak değil, tam tersine, o ilişkiyi de gün yüzüne çıkaracak bir kapsamda analizi gerçekleştirir. Oysa sıradan insanın birikimi o ilişki ağını görmeye kâfi olmadığı için sadece o problem/olay hususunda söyleyeceğini ifade edebilmektedir.

Özetle, eleştirilerin aksine filozoflar kendi çağının çocukları olarak hem o çağa dair hem de zamandan bağımsız problemlere dair bir soruşturma yürütmektedirler. Buradaki amaç gerçekliğe dair bilinmeyeni bilinir kılmak, karmaşık olanı basitleştirmek, kaotik olana düzen vermek, anlaşılmaz gibi görüneni anlaşılır kılmak, belirsiz olanı aşikâr etmektir. Tüm bunları yaparken filozoflar –aralarındaki tüm farklılıkları dikkate alarak söyleyecek olursak– açıklama, analiz etme, sentez yapma, betimleme, kurallar belirleme, spekülasyon yapma ve eleştirme gibi düşünsel edimleri icra ederler.[1] Bunlar ise gerçekliğin farklı boyutlarını anlama ve açıklama ile doğrudan bağlantılı olduğu gibi, icra edildiği takdirde yaşam niteliğine katkıda kaçınılmaz gereksinimler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Şimdi filozofların bu temel düşünsel edimleri nasıl icra ettiklerini kısaca açıklamak suretiyle filozofların yaşam içinde üstlendikleri kritik rollerine değinmiş olalım.

Açıklamaya Duyulan İhtiyaç

Açıklamaya, gerçekliğin anlaşılır kılınmasında ve yaşama sağladığı katkı bakımından neden ihtiyaç duyulur? Bu sorunun cevabını, açıklamanın tanımını yaparak vermeye çalışalım. Açıklamayı, "*bir nesnenin, olayın veya durumun varlığını veya oluşumunu anla-*

şılır kılan ifadeler bütünü" olarak tanımlayabiliriz. Bu tanımın da gösterdiği gibi açıklama, anlaşılır kılmaya yönelik bir çabayı ifade eder. Açıklamaya ihtiyaç duyulabilmesi için öncelikle anlaşılırlığı çok da aşikâr olmayan, müphem hususların olması gerekir. O sebeple açıklamaya filozoflar, müphem olan hususları aşikâr kılmak, karanlıkta kalan meseleleri aydınlığa kavuşturmak için ihtiyaç duyar. Diğer bir ifadeyle filozof, felsefi açıklamalar aracılığıyla örtük olanı açık hâle getirmeye çalışır.

Açıklamaya gerek günlük gerekse entelektüel yaşamda kaçınılmaz olarak ihtiyaç duyarız çünkü her iki alanda da sık sık müphem durumlarla karşı karşıya kalırız. Gündelik yaşamımızdaki herhangi bir ifade, jest, tutum belirsizlik içerdiğinde onların ne anlama geldiğini anlayabilmek için ya kendimiz açıklamaya çalışırız ya da edimin/eylemin failinden ne kastettiğine dair bir açıklama bekleriz. Açıklamanın gündelik yaşamda üstlendiği bu işlevin yanı sıra, ilmî alanda da hayati bir öneme sahip olduğu açıktır. Bilimin tüm dallarında temel kavramların, ilkelerin, problemlerin ve üretilen cevapların anlaşılır olması için açıklamaya ihtiyaç vardır. Bu çerçevede hukuk felsefesi, din felsefesi, bilim felsefesi, sanat felsefesi, matematik felsefesi, dil felsefesi, tarih felsefesi, sosyal bilimler felsefesi gibi alanlar, ilgili disiplinlerin temel kavramlarını, ilkelerini ve problemlerini daha anlaşılır hâle getirmeye çabalar. Felsefenin bu alt dalları, yalnızca açıklama işlevini yerine getirmekle kalmaz, bahsedilen bilim ve sanat alanlarındaki teorik krizlerin bir anlamda önünü keserek, o alandaki faaliyetlerin tutarlılık içinde yürümesini sağlarlar.

Gerek günlük gerekse de entelektüel yaşamdan verilen örnekler, filozofların icra ettikleri düşünsel edimlerden biri olan açıklamanın yaşam ile ne kadar doğrudan bağlantılı ve önemli bir fonksiyon icra ettiğini göstermiş oluyor. Açıklama ile bağlantılı olan ve filozofların icra ettiği diğer bir önemli düşünsel aktivite de analizdir.

Analiz Etmenin Gerekliliği

Düşünsel aktivitenin merkezinde yer alan analiz nedir ve neden ona ihtiyaç duyulur? En geniş anlamıyla analiz, "*başlangıçta verili olarak alınan bir şeyin açıklanabileceği daha temel olana doğru geriye yönelik çalışılma süreci olarak tanımlanabilir*." Tanımın da ifade ettiği üzere, analiz doğrudan açıklama ile bağlantılıdır. Bir kavramı veya durumu açıklayabilmek için analiz ederiz. Analiz ederken, kavramın veya durumun temeline, yapısına yönelik geriye doğru bir soruşturma yaparız. Aslında bu soruşturmayı yapmaksızın, açıklama yapılmış olmaz çünkü açıklamada hedef, incelenen konunun aşikâr kılınmasıdır. Bu da ancak analiz eşliğinde mümkün olabilir. Bu ilişkiyi birkaç örnek ile daha da basitleştirelim.

Filozoflar örneğin "*insan*", "*görünüş ve gerçeklik*", "*doğruluk ve yanlışlık*", "*neden ve sonuç*", "*doğru ve yanlış*", "*iyi ve kötü*", "*uzay ve zaman*", "*zihin ve beden*" gibi kavram ve meseleleri açıklamayı hedeflerler. Bu kavram ve temaların açıklanması için her birinin teşrih edilmesi, diğer bir ifade ile analiz edilmesi gerekmektedir.

"İnsan" kavramı üzerinden bir uygulama yapacak olursak, insanın ne olduğunu anlayabilmek için girişeceğimiz bir açıklama ediminde analiz yapmamız gerekir. Klasik felsefenin insan tanımlamasını dikkate alırsak, "*insan, düşünen canlıdır*" şeklinde bir açıklama yapabiliriz. Görüldüğü üzere, insanı öncelikle onu oluşturan unsurlarına/niteliklerine ayırmaktayız. Bu analizi daha da ileri götürmek istediğimizde, "*canlı*" ve "*düşünme*" kavramlarını da yine unsurlarına ayırmak icap edecektir. Kavramların veya fenomenlerin yapısını çözümleyerek unsurlarının/niteliklerinin ne olduğunu görmek, onları daha aşikâr kılmamıza zemin oluşturmaktadır. Bu daha aşikâr kılma ihtiyacı, analizi felsefi düşünmenin vazgeçilmez bir unsuru kılmaktadır.

Sentezin Tamamlayıcılığı

Açıklama ihtiyacından kaynaklı analiz sırasında, analizi yapılan unsurlarına ayrılır; ancak bu şekilde bırakılmaz, yeniden ama daha sarih bir şekilde bütün hâline getirilerek açıklama yapılır. İşte bu toparlama işinin adı sentezdir. Daha rafine bir tanımla, sentezi, "*eksiksiz bir fikre ulaşma amacıyla unsurların birleştirilmesi*" olarak tanımlayabiliriz. Bu sentez tanımının kolayca anlaşılabilmesi için, sentezin önceki satırlarda değindiğimiz analiz ve açıklama ile ilişkisini biraz daha detaylandırmamız gerekiyor.

Eleştirilerin aksine filozoflar kendi çağının çocukları olarak hem o çağa dair hem de zamandan bağımsız problemlere dair bir soruşturma yürütmektedirler. Buradaki amaç gerçekliğe dair bilinmeyeni bilinir kılmak, karmaşık olanı basitleştirmek, kaotik olana düzen vermek, anlaşılmaz gibi görüneni anlaşılır kılmak, belirsiz olanı aşikâr etmektir.

Öncelikle sentezi açıklama ile ilişkilendirmemizin sebebi "*eksiksiz bir fikre ulaşma*" ifadesinin böyle bir bağlantıyı varsaymasından kaynaklanır çünkü herhangi bir temaya dair böylesi bir çaba o temanın eksiksiz ve daha anlaşılır kılınmasına yönelik bir çabadır. Anlaşılırlığı sağlamak için de açıklamaya ihtiyaç duyduğumuzu ifade etmiştik. Sentezi analiz ile ilişkilendirmemizin sebebi ise "*unsurların birleştirilmesi*" ifadesinde saklıdır. Diğer bir ifadeyle sentezin yapılabilmesi için öncelikle parçaların veya unsurların tanınması gerekir ki bu ise ancak analiz ile mümkün olmaktadır. Özetle, filozof bir kavramı veya durumu/olayı açıklamaya çalışırken analiz ettikten sonra sentez yapar.

Yukarıda "*insan*" kavramı bağlamındaki analiz uygulamasını sentez bağlamında da sürdürmeye çalışalım. Klasik felsefenin tanımında, dikkat edilirse, öncelikle "*insan*" kavramını unsurlarına ayırdık, yani onu "*canlı*" ve "*düşünmek*" şeklinde analiz ettik. Sonrasında unsurları birbirinden ayrı bir şekilde bırakmayarak insana dair bütüncül bir açıklama sunabilmek için sentez yaparak insanın, "*düşünen canlı*" olduğunu ifade ettik. Demek ki açıklama yapma amacıyla girişilen düşünsel aktivitede analiz başlangıç noktasını oluştururken, sentez tamamlayıcı bir fonksiyon icra eder. Her ikisi birlikte, *insan* kavramının daha anlaşılır bir açıklamaya kavuşmasını sağlar. Tabii ki bu hâliyle yine tam bir anlaşılırlığa ulaşılmamış ise insanı oluşturan her bir unsurun, yani *canlı* ve *düşünme*nin analiz ve sentezine devam etmek gerekir. Ve nihayetinde de bu yolu gerisin geri kat ederek tüm bu analiz ve sentezleri *insan* kavramıyla bağlantılandırarak onun anlamını aşikâr kılmak icap eder.

Analiz ve sentez kısmında örnek olarak ele aldığımız *insan* fenomeninin klasik tanımlamasını burada dikkate almamız, insanın tüm filozoflarca bu şekilde tanımlandığı anlamına gelmemektedir. Farklı felsefi ekollerin insan tanımlamalarının veya betimlemelerinin temel ve detay farklılıklar içerdiğinin notunu buraya düşmek icap eder. Klasik tanımlamanın ele alınmasının, analiz ve sentez gibi düşünsel edimlerin nasıl icra edildiğinin bir örneğini sunmaktan başka bir amacı yoktur. Burada "*insanın ne olduğuna veya kim olduğuna*" yönelik bir tartışma yürütmemekteyiz.

Betimlemenin Katkısı

Yukarıda izahı yapılan açıklama, analiz ve sentez üçlüsünün ilişkisini, aynı zamanda bir var olanı efrâdını câmi ağyârını mâni kılma süreci olarak da görebiliriz; ki bunun adı aynı zamanda tanımlamadır. Diğer bir ifadeyle tanımlamayı, bir şeyi o şey yapan bazı niteliklerin olduğunu varsayıp, onların tespiti üzerinden o şeyin ne olduğunu belirleyen düşünsel aktivite olarak görebiliriz. Bu aslında özselci (*essentialist*) veya metafizik bir yaklaşımın tezahürüdür. Diğer bir ifadeyle her var olanı o var olan yapan bir özün bulunduğu varsayılır ve bu özün tespitiyle birlikte o var olanın ne olduğunun açıklanabileceği kabul edilir.

Tanımlama yaklaşımının karşısındaki tutumun betimleme yaklaşımı olduğunu bilmekteyiz. İlk yaklaşımın metafizikçi/özselci yaklaşım olduğunu ifade ettik, ikinci tutuma ise fenomenolojik, hermeneutik ve varoluşçu yaklaşımları dâhil edebiliriz. Bu ikinci yaklaşım, bir şeyin ne olduğunu anlama ve açıklamaya yönelik soruşturmasını, o şeyin bir özünün var olduğundan hareketle yapmaz, daha ziyade o var olanın kendisini nasıl gösterdiğinden, açımladığından hareket ederek anlamaya ve açıklamaya çalışır. Dolayısıyla betimleyici tutum, bir kavramı tanımlamaya girişmekten ziyade genel olarak dünyayı ve içindeki var olanları betimlemek suretiyle onlara dair bir kavrayışa ulaşmamızı sağlar. Bunu yaparken, metafizik/tanımlayıcı yaklaşımdan uzak durmamızı önerir çünkü metafizik yaklaşımda öznenin belirlediği teorik çerçeveyi ilgili var olana dayatma çabası söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, ilgili var olanın öznenin çizdiği teorik çerçeveye göre kendisini görmesini ve göstermesini sağlama çabası vardır. Oysa betimleyici tutumda, bir var olanın kendi olağanlığı içinde kendisini açımladığı hâller üzerinden yakalamak suretiyle onun ne tür bir var olan olduğunu anlama çabası söz konusudur. Böylece var olanların kendilerini bize oldukları gibi göstermelerine izin vererek onları kavramaya çalışmamız gerekir. Bu, onlara yönelik herhangi bir yorumlama çabasından kaçınmamız anlamına gelmez. Aslında bu tutumu benimseyen birçok filozofa göre yorum her yerde mevcut çünkü ön yargılarımızdan tamamen arınmamız mümkün değildir. Ama ön yargılarımızı bilinçli bir şekilde ilgili var olana dayatmamız da onu manipüle etmemiz ve onun gerçekliğini ıskalamamız anlamına gelir.

Filozoflar, ahlak normlarının belirlenmesinde önemli bir rol üstlenirler. Eğer doğrudan dinî veya ideolojik bir arka plandan beslenme söz konusu değilse, etik normların belirlenmesinde filozofların yapacakları katkı diğer bilim insanlarının yapacağı katkıdan daha fazladır.

Yukarıda izahını yaptığımız betimleyici tutumu bir örnek üzerinden daha da basitleştirmek için yine insan örneğini kullanalım. Yukarıdaki tanımlayıcı tutumun izahında görüldüğü üzere insanı, "*düşünen canlı*" olarak tanımlamıştık. Oysa betimleyici tutum, insan kavramından ziyade insan teklerinin hâl ve tutumlarından, kendilerini olağan yaşamları içindeki açımlamalarından hareketle onları anlamaya çalışır. Örneğin insan, her şeyden önce dünyada bulunan bir var olandır. Düşünmenin yanı sıra duygulara da sahiptir ve bu düşünce ile duyguları dünyada bulunmaktan izole bir şekilde değerlendirilemez. O hâlde her bir insan tekini anlarken, bu hususlara dikkat ederek onun temel yönlerini keşfedebiliriz.

Standart Belirlemenin Kaçınılmazlığı

Tanımlamak ve betimlemek, bir şeyin temel nitelik veya yapısını anlamak bakımından farklı yaklaşımlar olarak filozoflar için önem arz etmektedir. Bunlara ilave olarak filozoflar, özellikle pratik yaşamda birlikte var olabilmenin imkânlarını sağlayacak kuralları da belirlemeye çalışırlar.

İnsanı meşgul eden problemler teorik olabileceği gibi, yani dolaylı bir şekilde yaşam ile ilişkili problemler olabileceği gibi doğrudan yaşama müdahale eden problemler de olabilir. Özellikle değer alanı ile ilgili hususlar bu ikinci gruba dâhil olanlardandır. Örneğin gündelik hayatta birlikte yaşamak ancak ahlak ve hukuk zemininde mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla gündelik hayatta bir arada var olabilmenin imkânı ve bunun devamının sağlanabilmesi için ahlak normlarının ve hukuk kurallarının belirlenmesi gerekir. Her ne kadar bu norm ve kuralların her birine vâkıf olmasak da, yaşamımızı doğrudan etkileyen hususlarda bunlara dair bir bilinç sahibi olduğumuz kesindir. Peki bu ahlak normlarının ve hukuk kurallarının belirlenmesinde filozofların fonksiyonu nedir?

Filozoflar, ahlak normlarının belirlenmesinde önemli bir rol üstlenirler. Eğer doğrudan dinî veya ideolojik bir arka plandan beslenme söz konusu değilse, etik normların belirlenmesinde filozofların yapacakları katkı diğer bilim insanlarının yapacağı katkıdan daha fazladır. Her şeyden önce etik/ahlak teorileri felsefenin bir parçasıdır. Pratik çözümü sağlayan alan olarak uygulamalı etik de yine felsefenin bir alanıdır. Dolayısıyla bu alanlarda filozofların çalışmalarına kaçınılmaz bir şekilde ihtiyaç doğmaktadır. Başka bir değer alanı olan politikada da durum farklı değildir çünkü siyaset felsefesinin analizlerine ihtiyaç duyulur. Hukuk alanında da özellikle temel hukuk kavramlarının tanımlanması, ilkelerin belirlenmesi hususunda felsefenin bir alanı olan hukuk felsefesinin önemi vazgeçilmezdir.

Sadece değer alanında değil, genel olarak düşünce ve dil alanında da normların belirlenmesine ihtiyaç duyarız. Düşüncenin mantıksal boyutunda bu standartlar belirlenmeye çalışılmış, düşüncenin tutarlılığı, geçerliliği, sağlamlığı gibi meseleler bu kurallardan hareketle belirlenmiştir. Dil alanında ise filozoflar şüphesiz dilin nasıl kullanılacağı ile ilgili kural koyma makamında değillerdir. Fakat kelimenin çok sayıda farklı kullanımı arasında, belirli bir kullanımın kelimenin orijinaline daha uygun olup olmadığı hususunda dil felsefesi bağlamında katkıda bulunurlar.

Bu listeye elbette farklı ilaveler de yapılabilir ama temel husus şudur ki, filozoflar yalnızca müphem olan hususları analiz ve sentez vasıtasıyla açıklama çabası içerisinde bulunmazlar. Aynı şekilde var olanı betimleme vasıtasıyla anlama ve açıklama ile de sınırlı kalmazlar. Yaşamın gerektirdiği bazı durumlar için de normlar belirlemeye ve bu normların uygulanmasına katkıda bulunmaya çalışırlar.

Spekülasyonun Kapsayıcılığı

Açıklama amacıyla icra edilen analiz ve sentez faaliyetini içeren tanımlamanın sınırları bazen tecrübenin sınırlarının ötesine taşabilir; işte bu noktada spekülasyondan söz edilir. (Betimleme felsefi bağlamda her zaman tecrübenin sınırları dâhilinde kalır.) Günümüzde spekülasyon, genelde negatif bir içerikle ilişkilendirilir. Diğer bir ifadeyle, tecrübe kaynaklı kanıttan yoksun bir iddiada bulunmak, spekülasyon yapmak anlamına gelir. Belki spekülasyona dair bu negatif bakış bazı bilim alanları ve hatta günlük yaşamdaki iddialar için geçerli ve hatta kabul edilebilir bir tutum olabilir. Ama felsefe söz konusu olunca biraz durup düşünmek icap ediyor çünkü felsefenin bazı alanlarında kaçınılmaz bir şekilde spekülasyon yapmak icap eder, ki bu da negatif bir içerikten ziyade pozitif bir anlama gelir. Peki filozoflar neden spekülasyona ihtiyaç duyarlar?

Duyu organlarımızın veya onların işlevini daha mikro veya makro düzeyde icra eden teknolojik aygıtların sunduğu verilerin, gerçekliğin tamamını anlamak ve açıklamak için yeterli görülmemesiyle ilgili bir algının nihayetinde ortaya çıkar, spekülasyon. Bazı filozoflara göre gerçeklik, aklın tecrübe sınırları dâhilinde kullanımıyla kavranabilme boyutunun ötesinde bir yapıya sahiptir. Gerçekliğin zamansal ve mekânsal boyutunu anlamak ve açıklamak açısından tecrübenin sunduğu veriler kâfi gelebilir. Ancak bu durumda bile o veriler yeterli olmayabilir çünkü bizatihi zaman ve mekân kavramlarına dair tecrübenin sınırlarının ötesine taşan tartışmalar mevcuttur. Zamansal ve mekânsal var olanların gerçekliğinin türüne dair de öyle. Özetle diyebiliriz ki spekülasyon, filozofun, bilimin tecrübe sınırları dâhilinde ortaya koyduğundan daha fazla bir gerçeklik olup olmadığını sorgulama kaygısının ürünüdür.

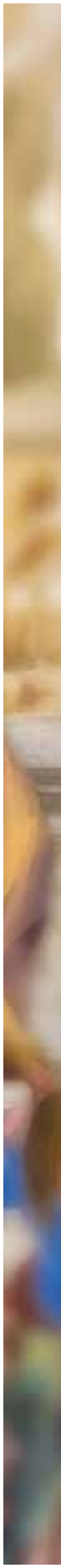

Felsefi anlamda eleştirinin amacı, karşı argümanın yalnızca eksiklerini veya güçsüz noktalarını tespit etmek değil, aynı zamanda o gerçekliği veya problemi açıklamak için alternatif argümanlar sunmaktır.

Filozoflar spekülasyon yapmak suretiyle, bilimin ve sıradan insan deneyiminin ötesine geçerek gerçekliğin tamamını kuşatmaya çalışırlar. Tabii ki gerçekliğin böyle bir boyutunun olup olmadığı sorulabilir. Olmadığını varsayıp bunu gerekçelendirmeye çalıştığımızda bile aslında yine spekülasyona başvururuz. Olduğunu iddia ettiğimizde de kaçınılmaz olarak spekülasyonda bulunmuş oluruz zira bilimin açıklamalarının ve sıradan insan deneyiminin ötesinde iş yapmaya başlamış oluruz. Ama bu spekülatif düşünmenin nihayetinde, gerçekliğe dair mantıksal bakımdan tutarlı, zihinsel açıdan tatmin edici, pratikte işlevsel ve psikolojik olarak ikna edici sonuçlara da ulaşabiliriz.

Eleştirinin Olumluluğu

Bütün bu tanımlama, betimleme, spekülasyon yapma edimleri sınırlı yetilere sahip insan tekleri tarafından yapılır. Bu sınırlı yetilerin getirdiği handikaplar da mevcuttur. O sebepledir ki fikirlerimizin eksiklerini görmek ve incelenen var olanı bütünlüklü bir kavrayışla yakalayabilmek için başka insan tekelerinin o hususa dair fikirlerine açık olmamız gerekir. Diğer bir ifadeyle, fikirlerimizin eleştirisine açık olmamız icap eder. Filozoflar sadece alan dışındakileri değil birbirlerini de eleştirirler. İlginçtir ki filozoflara getirilen önemli suçlamalardan bir tanesi de birbirlerini sürekli eleştirmeleridir. Filozofların icra ettikleri işlerden bir tanesinin eleştiri olduğu doğrudur. Ama bu eleştirinin ne anlama geldiği çoğu kez maalesef doğru bir şekilde anlaşılmamaktadır. Bunun sebebi de, felsefenin sosyal bilimlerle ve özellikle doğa bilimleri ile karıştırılmasıdır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki felsefede eleştiri olumsuz bir içeriğe sahip değildir. Bunu felsefi eleştirinin temel iki boyutunu anlamak suretiyle aşikâr kılabiliriz. Bu iki boyutu, eksikleri tespit ve alternatifleri önerme olarak belirleyebiliriz. Unutmamız gereken bir gerçekliğimiz vardır ki o da ister filozof ister herhangi bir insan teki olalım, Tanrı bakışına sahip olamamamızdır. Diğer bir ifadeyle filozof da olsak, gerçekliğin tüm teferruatına vâkıf bir durumda değiliz. Akıl ve tecrübe vasıtasıyla gerçekliğin farklı boyutlarını izah etmeye çalışmaktayız. Ama akıl ve tecrübemiz hem biyolojik yapımızdan hem de içinde bulunduğumuz dünyanın, kültürün dayattıklarından dolayı sınırlıdır. Bu sınırlılık dâhilinde düşünme ve nihayetinde açıklama edimlerini icra ederiz. Dolayısıyla ortaya koyduğumuz açıklamalarda eksik noktaların bulunması kaçınılmazdır. İşte felsefi eleştiri, bizim belirli sınırlar dâhilinde dile getirdiğimiz iddianın eksikliklerini görmemizi sağlamakta ve bizi bu hususta uyarmaktadır. Dolayısıyla eleştiri vasıtasıyla iddiamızın eksik, güçsüz veya muğlak boyutlarını görebilmemiz mümkün olmaktadır. Bu yönü itibariyle eleştirinin olumlu bir etkisi olur. Filozoflar arasındaki eleştiriyi de bu açıklama üzerinden değerlendirecek olursak, yine aynı çıkarıma ulaşmış oluruz. Bir filozofun açıklamasının eksik, güçsüz ve muğlak tarafının başka bir filozof tarafından gösterilmesi, o filozofa açıklamaları üzerinde yeniden düşünme imkânı sağlayacaktır.

Eleştirinin diğer bir boyutu ise alternatif önermesidir. Felsefi anlamda eleştirinin amacı, karşı argümanın yalnızca eksiklerini veya güçsüz noktalarını tespit etmek değil, aynı zamanda o gerçekliği veya problemi açıklamak için alternatif argümanlar sunmaktır. Böylece, sadece mevcut argümanın zayıflığını göstermekle kalmaz, daha uygun bir alternatif ile meseleye dair tartışmayı daha ikna edici bir aşamaya taşır.

Bütün bu açıklamaların nihayetinde, yukarıda izahını yaptığımız ve filozofların icra ettiği açıklama, analiz, sentez, betimleme, standart belirleme, spekülasyon ve eleştiri gibi düşünsel aktivitelerin filozof olmayan düşünürler veya bilim insanları tarafından da icra edilebileceği itirazı dillendirilebilir. Şüphesiz bu doğrudur ama unutulmamalıdır ki o düşünürler veya bilim insanları bu düşünsel aktiviteleri icra ederken felsefi bir faaliyet yürütmektedirler. Diğer bir ifadeyle, örneğin bir matematikçi matematiğin temel kavramlarını açıklamaya çalışırken, matematik değil felsefe yapmaktadır aslında, yani filozofça bir iş icra etmektedir. Bu örnek tüm bilim alanları için genişletilebilir. Buradan ulaştığımız sonuç ise şudur: Filozofların icra ettiği düşünsel etkinlikler, yaşamla doğrudan bağlantılıdır ve yaşamın niteliği bakımından vazgeçilmez bir değer taşımaktadır. ◄

*Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Felsefe Bölümü.

1 Filozofların yaptıkları işlerin bu şekilde formüle edilmesinde *Thinking Philosophically* adlı eserden faydalanılmış ama içerikleri paralellikler içerse de farklı bir şekilde kurgulanmıştır. Bkz. Richard E. Creel, *Thinking Philosophically: An Introduction to Critical Reflection and Rational Dialogue*, Oxford: Blackwell Publishers, 2001, 53-69.